

A CSALÁDI KÖRNYEZET HATÁSA AZ IDEGEN NYELVI MOTIVÁCIÓRA: EGY KVALITATÍV MÓDSZEREKKEL TÖRTÉNŐ KUTATÁS TANULSÁGAI

Kormos Judit és Csizér Kata

ELTE, Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

Valószínűleg nem ér senkit sem váratlanul az a megállapítás, hogy a szülők igen jelentős szerepet játszanak a gyerekek iskolai teljesítményében és tantárgyi attitűdjében. Szociológiai kutatások számos alkalommal bizonyították, hogy a szülők társadalmi helyzete meghatározza az iskolaválasztást és iskolai teljesítményt (*Halász és Lannert, 2003*). Cs. *Czachesz és Radó (2003)* áttekintése pozitív kapcsolatot talált 15 éves gyerekek szövegértési képessége és édesanyjuk iskolai végzettsége között. *Csapó (1998)* eredményei szerint pedig szignifikáns összefüggés van az iskolai osztályzatok és a szülők iskolai végzettsége között. Számos magyarországi kutatás készült már a szülő idegen nyelvtanulásban játszott szerepéről is. *Csapó (2001)* felmérése azzal a következtetéssel zárult, hogy minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a gyereke angolt és nem németet fog tanulni az iskolában. *Bukta és Nikolov (2002)* pedig az anya iskolázottsága és a diákok angolteszteken elért eredményei között talált erős korrelációt. Az idegen nyelvi motivációs elméletekben is szerepel a családi környezet hatása, és az angolszász szakirodalom is fontos szerepet tulajdonít a szülőknek a nyelvtanulásban. *Nikolov (1999)* kvalitatív módszerrel végzett kutatása arra talált példát, hogy a szülők hogyan próbálják befolyásolni a tanári munkát a nyelvórákon.

Mint a fenti rövid összefoglaló is mutatja, tagadhatatlan tény, hogy a szülők befolyásolják a nyelvtanulást (és minden más iskolai tanulási folyamatot, eredményt) valamint a nyelvválasztást. Arról azonban igen keveset tudunk, hogy milyen módon szólnak bele a szülők a nyelvtanulás menetébe, hogyan segítenek, hogyan motiválnak, és mi a szerepe a család más tagjainak, mint például a testvéreknek és nagyszülőknek. Tudomásunk szerint nem csak Magyarországon, de külföldön sem készült még olyan kutatás, amely ezt a kérdést vizsgálta volna a gyerekek a szemszögéből. Kutatásunk célja tehát az volt, hogy általános iskolai tanulókkal készített interjúk alapján megállapítsa, milyen szerepet játszik a család a nyelvtanulásban, ezen belül pedig az idegen nyelvi motiváció kialakításában és fenntartásában. A kutatás résztvevői a tanáraik által jó nyelvtanulónak ítélt gyermekek voltak, tehát eredményeink rávilágítanak arra, hogy mi az, amit a család megtesz annak érdekében, hogy az idegen nyelvet tanuló gyermeket segítse. Vizsgálatunk hasznos lehet mind a gyakorló pedagógusok, mind a szülők számára, hiszen a tanárok betekintést nyerhetnek abba, ahogyan a szülő otthon a gyermekével foglalkozik és azokba az attitűdökbe, amelyeket számára közvetít.

Irodalmi áttekintés

Pszichológiai vizsgálatok nagyon régen foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy különböző családi jellemzők és a diákok teljesítménye között milyen kapcsolat van; a közvetítő szerep általában a motivációé szokott lenni (részletesebben lásd *Dörnyei*, 2001a). *Eccles*, *Wigfield* és *Schiefele* (1998) négy fő hatást határoztak meg, amelyek mind befolyásolják a diákok iskolai motivációját: (1) életkori sajátosságoknak megfelelő követelmények; (2) a gyerek képességeibe vetett bizalom; (3) támogató családi háttér; (4) motivált példaképek elérhetősége. Korábbi vizsgálatokban hat változócsoporthat találtak különösen fontosnak: (1) szülők, család, ismerősök jellemzői; (2) a gyerek és testvérei jellemzői; (3) szülői hiedelemrendszer és viselkedés; (4) a szülők gyerekekkel kapcsolatos vélekedései; (5) a szülők gyerekekkel kapcsolatos viselkedése; (6) a gyerek eredményei (*Eccles* és munkatársai, 1998).

Az idegen nyelvi motiváció kutatásában elsősorban nem a szülők társadalmi helyzetének és a diákok motivált tanulási viselkedésének, teljesítményének az összefüggéseit vizsgálták, hanem azt, hogy a szülők (testvérek, barátok) attitűdjei, véleményei hogyan hatnak a diákok motivációjára. Az ezen a területen dolgozó kutatók között általánosan elfogadott vélekedés, hogy a családi környezetnek fontos szerepe van a diákok motivációs beállítódásának formálásában. *Gardner* (1985) aktív és passzív szülői szerep között tesz különbséget; az előbbi szerepet akkor játssza a szülő, amikor a gyereket aktívan bátorítja, hogy tanuljon nyelvet, figyelemmel kíséri a nyelvtanulás folyamatát és dicséri. Passzív szerepnek pedig *Gardner* a második nyelvi közösséghez kapcsolható szülői attitűdök megjelenését tekinti. Könyvében azt a következtetést vonta le, hogy a szülői magatartás fontos szerepet játszik abban, hogy a diák hajlandó-e az adott idegen nyelvet tanulni, és ha igen, mekkora energiát fektet a tanulásba. *Gardner* azt is hozzáteszi ehhez, hogy az „olyan támogató környezet, amely elősegíti a gyerek integratív motivációjának (azaz második nyelvi közösséghez való pozitív hozzáállásának) fejlődését, hatékonyabbá fogja tenni a nyelv elsajátításának a folyamatát” (123. o.).

Számos nyelvtanulási motivációs elméletben megjelenik a környezet és a szülő szerepe is. *Dörnyei* (2001a) 13 motivációs modellt vet össze, amelyekben a hét leggyakrabban szereplő látens dimenzió között van a milió is. *Williams* és *Burden* (1997) motivációs modelljükben külső és belső hatásokra bontották azokat a tényezőket, amelyek szerepet játszanak a diákok idegen nyelvi motivációjában. Ebben a modellben a külső hatások között első helyen a diákok környezetében legfontosabb szerepet vállalók (*significant others*) hatása szerepel. Fontos megjegyeznünk, hogy ezen a ponton *Williams* és *Burden* nem választotta el a tanárok, szülők és barátok szerepét, viszont külön feltüntették az ezekkel az emberekkel való interakció hatását. *Kimberly Noels* (2001) összefoglaló modellje a nyelvtanulás eredményességét két párhuzamos hatásfolyamattal magyarázza: csoportközi és személyközi kapcsolatokra bontja a befolyásoló tényezőket. Modelljének kiindulópontja a társadalmi környezet, amely a csoportközi kapcsolatok szempontjából az idegen nyelvi közösség hatásából (csoportközi oldal), illetve a családtagok hatásából (személyközi oldal) áll össze, valamint a kettő között mint közvetítő található a tanár. *Dörnyei* és *Ottó* (1998) elméletében (továbbfejlesztett változatát lásd *Dörnyei*, 2001a) az

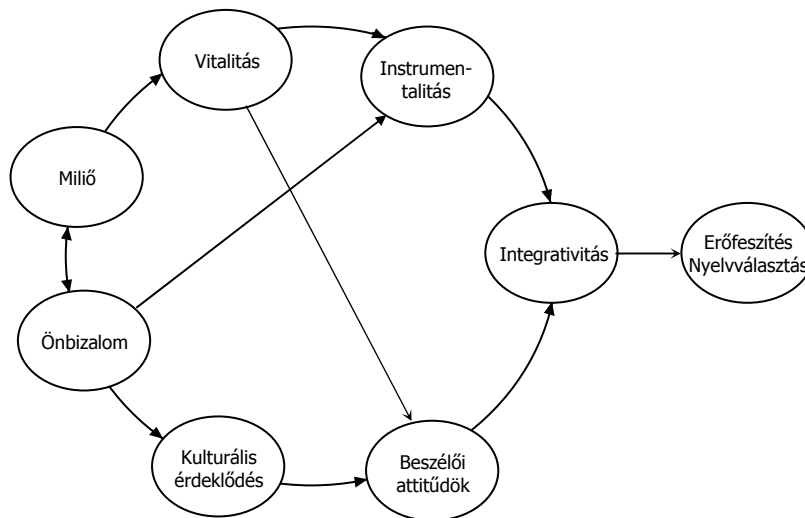
idegen nyelvi motiváció folyamatát három szakaszra osztotta: cselekvés előtti, cselekvő és cselekvés utáni szakaszra. Mindegyik szakaszhoz motivációs funkciókat és motivációs hatásokat kapcsolt. A cselekvés előtti szakaszra ható motivációs folyamatok között említi a környezet támogató vagy gátló hatását is, azaz azt, hogyan történik a célok és szándékok meghatározása, és milyen módon kötelezi el magát a diák az adott nyelv tanulására. A cselekvő szakaszban a nyelvtanulás hosszú folyamatának részfeladatokra való lebontása jelenik meg, illetve a teljesítmény folyamatos értékelése. Ebben a szakaszban különösen fontosak azok a stratégiák, amelyek a motiváció fenntartására irányulnak, valamint lényeges szerepe van a nyelvtanulási és célkitűzéssel kapcsolatos stratégiáknak is. A cselekvés utáni szakaszt az értékelés jellemzi, illetve a jövőbeli tervek meghatározása.

Ami az empirikus kutatásokat illeti, *Gardner* és munkatársai (1999) igazolták, hogy a szülői támogatás kapcsolatban van a nyelvtanulási környezet felé irányuló attitűdökkel és a nyelvtanulásra fordított energiával is. Magyarországi kutatások közül *Dörnyei Zoltán* és munkatársainak 1992 és 2004 között lebonyolított ismételt keresztmetszeti motivációs vizsgálatát kell említenünk (*Dörnyei, Csizér és Németh, 2006*). Ebben az országos kutatásban 8. osztályos diákok motivációs és attitűdbeli beállítódásait térképezték fel (N=13391). Az elemzések során a millió egyike volt a hét vizsgált dimenzióknak, amelyet az elemzéshez használt kérdőív alapján felállítottak a kutatók. Az ötfokú skálán mért nyelvtanulási miliőt leíró változó nagyon magas értékeket ért el (1993: 4,43; 1999: 4,47; 2004: 4,46), amely azt mutatja, hogy az elmúlt évtizedben az általános iskolás diákok és szüleik fontos iskolai tárgynak tekintették az idegen nyelveket. Érdekes módon, szignifikáns különbség volt a fiúk és a lányok válaszai között; a lányok úgy látják, hogy több környezeti támogatást kapnak. Ez lehet valódi különbség is, azaz a lányokat jobban biztatják szüleik, de arról is szó lehet, hogy a lányok fontosabbnak tartják az idegen nyelvek tanulását, és ezért a támogatást felértékelik (*Dörnyei, Csizér és Németh, 2006*), vagy jobban azonosulnak a szülői javaslatokkal (*Nikolov, személyes közlés, 2005. október 7.*).

Ugyanebben a magyarországi kutatásban szignifikáns kapcsolatot találtak a kutatók a millió és a turistákkal való kapcsolat gyakoriságát mérő változók között; azok a diákok, akik turisták által gyakrabban látogatott helyek közelében laknak, rendre magasabb értékeket mutattak a millió skáláján. Ez logikus is, hiszen ezeken a helyeken szülők és diákok egyaránt közvetlenül megtapasztalhatják a nyelvtanulás fontosságát és hasznosságát (*Dörnyei és Csizér, 2005*). További érdekesség, hogy ez a vizsgálat azt is megmutatta, hogy a millió és a nyelvi önbizalom kölcsönösen hatnak egymásra, illetve, hogy a millió közvetlenül befolyásolja a nyelvi közösség vitalitásáról alkotott képet (azt hogy mennyire gazdagnak és fontosnak tartják az idegen nyelvi közösséget a diákok) és a diákok instrumentális motivációját (lásd 1. ábra) (*Csizér és Dörnyei, 2005*).

Hasonlóan nagymintás, longitudinális országos vizsgálat keretében *Csapó és Nikolov* (megjelenőben) többek között arra a kérdésre keresték a választ, hogy az angolul, illetve németül tanuló diákok szüleinek iskolai végzettsége milyen szerepet játszik a diákok nyelvválasztásában és teljesítményében. Eredményeik alapján azt állapították meg, hogy annak ellenére, hogy a diákok arról számoltak be, hogy a szüleik támogatják nyelvtanulási erőfeszítéseiket, legyen szó az angol vagy a német nyelvről, illetve saját maguk is pozitívan nyilatkoztak a két nyelvről és azok beszélőiről, az angolul tanuló diákok szülei magasabban iskoláztak és magasabb társadalmi státuszt élveznek, mint a németül tanu-

lóké. Továbbá az angol nyelv esetében a diákok teljesítményére is szignifikáns hatással van a szülők iskolai végzettsége (magasabban iskolázott szülők gyerekei jobban teljesítenek), míg a német nyelvtanulóknál ez az összefüggés nem jelent meg. Azaz egyértelművé vált az elemzésük alapján, hogy a magasabban iskolázott szülők gyerekei inkább az angol nyelvet választják tanulmányaik során, és nem a németet.

1. ábra

A motivációs dimenziók kapcsolatai és hatása a motivált tanulás viselkedést mérő változókra

(Forrás: Csizér és Dörnyei, 2005. 28. o.)

Az irodalmi áttekintést összefoglalva elmondhatjuk, hogy bár a szülői szerep vizsgálata több magyarországi kutatásban felmerült, arról továbbra is igen keveset tudunk, hogy milyen módon szólnak bele a szülők a nyelvtanulás menetébe, hogyan segítenek, és mi a szerepe a család más tagjainak, mint például a testvéreknek és nagyszülőknek, röviden, milyen szerepe van a családnak a motiváció kialakításában és fenntartásában. A jelen kutatás ezekre a kérdésekre kísérel meg válaszokat adni.

A kutatás leírása

2005 áprilisában 40 interjút készítettünk 21 angolul és 19 németül tanuló 8. osztályos általános iskolás diákkal Magyarország különböző településein (részletesen lásd 1. táblázat). Az interjúk egy átfogó motivációs vizsgálat részét képezik, amelyekből ebben a cikkben csak a szülők szerepét elemezzük. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy ez egy kvalitatív vizsgálat, amely azon tudományfilozófiai megközelítésből indul ki, hogy a valóság-

nek számos arca van, amelyet az adott környezetből kiindulva kell értelmezni (ezért nevezik ezt az irányzatot gyakran értelmező kutatásnak is). Ezen paradigma szerint a kutatás célja nem az, hogy általános érvényű tanulságokat vonjon le, hanem hogy a kutató az adott jelenséget a maga kontextusában és a résztvevő(k) szempontjából megértse és bemutassa (Davis, 1995; Denzin és Lincoln, 1996).

Az interjúkérdések összeállításakor Dörnyei és Ottó (1998) és Dörnyei (2001a) motivációs folyamat-elméletét vettük alapul, és célunk az volt, hogy kérdéseinkkel a modell összes komponensét lefedjük. Az interjú kérdéseit három, a célcsoporthoz tartozó tanulóval kipróbáltuk, és a próbainterjú tapasztalatai alapján állítottuk össze a végleges kérdéssort. Az interjú vezérfonala öt fő részből állt: (1) személyes adatok, háttérinformáció a nyelvtanulásról (pl. legjobb és legrosszabb nyelvtanulási élmény); (2) attitűd az idegen nyelvi beszélőkhöz és az idegen nyelvhez; (3) interkulturális kapcsolatok; (4) általános kérdések a nyelvtanulás folyamatáról és a motivált idegen nyelvi viselkedésről; és (5) kérdések a család szerepéről. Minden interjút magnóra rögzítettünk és átírtunk, az átírt verziót az eredetivel összevetettük.

A résztvevők kiválasztásánál először a településmintát állapítottuk meg, úgy, hogy az ország több területéről is kerüljenek diákok a mintába, olyan módon, hogy turisták által gyakrabban illetve kevésbé látogatott területekről is legyenek adataink. Figyelmet fordítottunk arra, hogy közel egyenlő arányban legyenek a fiúk és lányok és a németül és az angolul tanuló diákok között (a résztvevők általános jellemzőit az 1. táblázat tartalmazza). Minden diák nyolcosztályos általános iskola utolsó évfolyamának tanulója volt. Az interjú résztvevőjét a nyelvtanár vagy az igazgató segítségével választottuk ki, azon szempont alapján, hogy a diák a jó nyelvtanulók közül kerüljön ki. Természetesen nem gondoljuk azt, hogy a sikertelen nyelvtanulók nem kapnak támogatást otthonról, de mivel ez a kutatás egy nagyobb kutatási program első lépcsője volt, úgy gondoltuk, hogy a sikeres nyelvtanulóktól gyűjtött adatok inkább hasznunkra lehetnek.

Az interjúkat kvalitatív módszerrel elemeztük Maykut és Morehouse (1994) útmutatásai alapján. Először kezdeti kategóriákat állítottunk fel, majd ezeket finomítottuk a további elemzések során. A kódolási kategóriák megállapítása után a két szerző egymástól függetlenül 10 interjún próbaelemzést végzett, és a vitás kérdések tisztázása után közösen kódolta az adatokat.

1. táblázat. A kutatás résztvevőinek jellemzői

	Fiú		Lány	
	Angol	Német	Angol	Német
Budapest	5	3	4	4
Nyugat-Magyarország ¹	4	2	3	5
Kelet-Magyarország ²	3	2	2	3
Összesen	12	7	9	12

¹ Települések: Abaliget, Bük, Nyúl, Pápa, Pécs, Sárvár, Szentendre

² Települések: Algyő, Bátonyterenye, Debrecen, Hódmezővásárhely, Mikepércs

Eredmények és megvitatás

Az eredmények összességében azt mutatják, hogy a család fontos szerepet tölt be a diákok nyelvtanulásában. A résztvevők közül mindössze öten (12,5%) állították azt, hogy a családjuk nem játszik szerepet a nyelvtanulásban, és további egy diák elmondása szerint csak a testvére segít neki. A fennmaradó 34 diák (85%) esetében vagy csak a szülők (72,5%) vagy a szülők és testvérek együttesen (12,5%) támogatják a tanulókat az idegen nyelv elsajátításában (2. táblázat). Ezek a számok megerősítik a korábbi magyarországi kutatások eredményeit (*Csapó* és *Nikolov*, megjelenőben), hogy a családi háttér nagy mértékben meghatározza a diákok tanulmányi teljesítményét, hiszen azt mutatják, hogy a jó nyelvtanulók 85%-a otthon aktív támogatásban részesül a nyelvtanulásban.

2. táblázat. A család szerepe nyelvek szerint (a diákok által említett tényezők megoszlása)

	A tanult idegen nyelv			Összesen
	Angol	Német	Angol és német egyszerre	
Szülő	14	13	2	29
Szülő és testvér	5	0	0	5
Testvér	0	1	0	1
Egyik sem	2	3	0	5
Összesen	21	17	2	40

A családi környezet szerepe a motiváció kialakításában

Mint fent említettük, *Dörnyei* (2001a) motivációs folyamatmodellje az idegen nyelvtanulási motiváció három szakaszát különíti el: a cselekvés előtti, cselekvő és cselekvés utáni szakaszt. A motiváció kialakításában, azaz a cselekvés előtti szakaszban, mind a szülők, mind a testvérek fontos szerepet játszanak az interjúk adatai szerint. Az általános iskolás diákok arról számoltak be, hogy a nyelvválasztás szinte mindig a szülő illetve a család döntése volt. Az, hogy a résztvevők melyik nyelvet kezdték el tanulni, sokszor függött attól, hogy a család tagjai milyen nyelvet beszélnek. „Ez a német, ez nekem jobban tetszett, mint az angol, és a családom is inkább a német nyelvben tudott segíteni otthon, ha valami fennakadásom volt” (D26¹) – fogalmazta meg az egyik tanuló. A szülők tehát gyakran azt a nyelvet részesítették előnyben, amit ők is beszélnek, pontosan azért, hogy szükség esetén gyermeküknek segíteni tudjanak. Nemcsak a segítség volt a szempont a nyelvválasztásnál, hanem az is, hogy tudnak-e lehetőséget teremteni az idegen nyelv anyanyelvi beszélőkkel való gyakorlására vagy esetleg a célnyelvi országba való utazásra. „Végül is családon belül is kifolyólag, mert inkább többen tanulnak a család-

¹ Az idézetek mögött található számok az interjúalanyok kódszámát jelentik.

domban angolt, és így jártak ki külföldre Amerikába és én is vágyok ki, hogy megértessem magam és én is megértsem (D13)” – mondta el saját szavaival egy interjúalany. Sokszor szempont volt az is, hogy a családban a gyerekek ugyanazt a nyelvet tanulják, de akadt példa az ellenkezőjére is: „A testvérem angolos és akkor anyuék azt mondták, hogy legyen egy németes is a családban” (D32). Mindössze egy diák számolt be arról, hogy szülei akarata ellenére választotta a német nyelvet: „A szüleim mindenáron azt szerették volna, hogy angolt tanuljak, de végül is sikerült őket meggyőznöm, ugyanis megszerettem egy év alatt a német nyelvet, és úgy döntöttünk, hogy akkor maradok németes” (D1).

Érdekes volt megfigyelni, hogy a résztvevők majdnem egynegyede (9 fő) már óvodában kezdte a nyelvtanulást, és erről kivétel nélkül mint kellemes nyelvtanulási élményről és hasznos dologról számoltak be, mint ezt az alábbi idézet is alátámasztja:

K: „Mikor kezdtél németül tanulni?

D3: Már óvodás koromba, akkor már voltak foglalkozások, és akkor.

K: Hogy zajlottak ezek a foglalkozások?

D3: Volt mindig az ebédlő, oda kellett bemenni a középsősöknek meg a nagycsoportosoknak. Akkor még énekeltünk, valami verseket tanultunk, meg még ilyen játékos dolgokat. Nem tananyagot, hanem játékosan ismerkedtünk a nyelvvel.

K: Ez a te választásod is volt, vagy egy egyértelműen a szüleid döntése volt?

D3: Én is szerettem volna azért, de annyira még nem voltam, mondták anyukámék, hogyha lehetne, mondtam, hogy szívesen járok. Nem volt probléma, hogy kell menni, szívesen mentem.”

Ez azt mutatja, hogy sok szülő nagyon fontosnak tartotta, hogy gyermeke korán elkezdjen idegen nyelvet tanulni, és a nyelvtanulással már az óvodában megismerkedjen. Arra ugyan nincs bizonyítékunk, hogy azok, akik az óvodában kezdenek tanulni, sikerebbek az idegennyelv-tanulásban, az interjúk adatai szerint az óvodai nyelvtanulás mégsem haszontalan. Felkelti a gyermekek érdeklődését az idegen nyelvek iránt, és a játékos tanulási forma megszeretteti velük a nyelvet.

A nyelvtanulási motiváció kialakításában nemcsak a korai kezdés és a nyelvválasztás játszik szerepet, hanem a család értékrendje is. Ahol a szülők beszélnek idegen nyelvet, ott gyakran természetes elvárás, hogy a gyerekek is jól megtanuljanak valamilyen nyelvet. Egyik interjúalanyunk ezt így fogalmazta meg: „Meg akarok felelni a családnak, hogy én is tudok egy idegen nyelvet” (D20). Az idegen nyelveket nem, vagy nem jól beszélő szülők számára is érték a nyelvtudás, és gyakran ezek a családok is aktívan vesznek részt a motiváció kialakításában és fenntartásában. „Igen, örülnek neki [a szüleim], hogyha tanulom ezt a nyelvet. Azt mondják, hogy eleve egy hiányosság náluk is, hogy nem tanultak meg egy nyelvet nagyon jól, látják, hogy milyen jó lett volna, hogyha megtanulják, és akkor nálunk így akarják, hogy nekünk ne legyenek hiányosságaik” (D2) – számolt be erről egy iskolás lány.

Volt olyan eset is, hogy az idegen nyelv iránti érdeklődés felkeltése a testvérnek volt köszönhető. Egy vidéki városban élő lány arról számolt be, hogy elkezdte figyelni a testvérét, hogyan tanul angolul, és úgy megtetszett neki a nyelv, hogy magától elkezdett az angollal foglalkozni: „[...] átmegegyek testvéremhez, és pont angolt tanul. Ez így kezdő-

dött. És akkor nézegetem a könyvét. Az újságokban is sok az angol dalszöveg, a rádióban is sok az angol szám, és tanulom a kiejtést. Le van írva angolul a szám és hallgatom, hogy hogyan ejtik ki. Van úgy, hogy szoktam lefordítani angol számokat. Megvan a szöveg és akkor a szótárral” (D32).

40 interjú alany közül kettő olyan kivételes helyzetben volt, hogy családjában anyanyelvi beszélők éltek. Mind a két diák nagyszülője a német kisebbséghez tartozott és anyanyelvének a németet tekintette. Ezekben a családokban nem volt kérdés, hogy milyen nyelven tanuljon a gyermek, annak ellenére, hogy előfordult, hogy az egyik szülő egyáltalán nem tudott németül. Ahogy a következő idézet is bizonyítja, még ha ritkán is találkozik a gyerek a nagyszülőjével, sikerélményt jelent neki, hogy használni tudja az idegen nyelvet vele: „A tatámat közelebből nem ismerem, mert az ő anyukája ugye német, és ő egy jó ideig német iskolába járt, és aztán beszélt csak magyarul, ma már jobban beszél magyarul is, de ha német emberrel találkozik, akkor elbeszélget vele anyanyelvű szinten, néha velem is beszélget, mamám persze mérges, mert nem érti, hogy mit beszélünk” (D26).

A családi környezet szerepe a motiváció fenntartásában

A család nemcsak a motiváció kialakításában, hanem annak fenntartásában is jelentős részt vállal a megkérdezett nyelvtanulók körében. A szülők és testvérek gyakran segítenek a házi feladat megoldásában vagy a tanulás során felmerülő problémás kérdések tisztázásában. Egyik résztvevő erről így számolt be: „Anyuéktól is kikérdeztem. Ők is tudnak németül, támogatnak benne” (D4). Egy másik résztvevő pedig elmondta, hogy ha valamit nem ért, a nővérehez fordul: „Meg a nővérem, ugye ő mindig két évvel előttem jár, és akkor tud nekem segíteni” (D20). Ha a testvér is azt a nyelvet tanulja, előfordul, hogy a két gyerek gyakorlás céljából idegen nyelven beszélget egymással („Igen, meg a testvéremmel is szoktam angolul beszélgetni” (D7)).

A szülők majdnem egyharmada magánórára is járattja a gyerekét (32,5%), sőt, két tanuló külföldi nyelvtanfolyamon is részt vett. Mind a magánóra, mind a külföldi nyelvtanfolyam lehetőséget teremt a nyelvtanulónak az idegen nyelv gyakorlására és használatára, és ezáltal sikeresebbek az iskolai nyelvórán. A sikerélmény pedig tovább növeli az idegen nyelvi motivációjukat. Számos szülő nemcsak magánórákkal, hanem tanulási segédanyagokkal is támogatja gyermeke nyelvtanulását. Kazettákat, idegen nyelvű könyveket és filmeket vásárolnak vagy kölcsönöznek a gyerekeknek, illetve ha a szülő maga is beszél nyelveket, ezek gyakran megtalálhatók otthon. „Van otthon szép számban ilyen családi német nyelvű könyv, vagy olvasmány” (D26) – meséli egy diák az interjújában.

Annak érdekében, hogy a gyermek az idegen nyelvet életszerű helyzetekben is használni tudja és meggyőződjön arról, hogy milyen fontos a nyelvtanulás, illetve sikerélménye legyen a nyelvvel kapcsolatban, sok család teremt lehetőséget az idegen nyelv használatára akár külföldi utazás során, akár úgy, hogy Magyarországon ismerteti meg gyermekét anyanyelvi beszélőkkel. Az idegen nyelv valós életben való használata növeli a motivációt, hiszen ha a tanuló maga is megtapasztalja, hogy nyelvtudása segítségével kommunikálni tud, és új kapcsolatokat hozhat létre, szívesebben fektet energiát a nyelvtanulásba. Ezt egyik interjú alanyunk így fogalmazta meg: „[...] mert ha több angollal

találkozom, például, akkor csak több kedvem van angolt tanulni, mert akkor ez hű világnyelv és mindenkivel meg tudom érteni magam” (D28). A 40 résztvevő közül 15 diák utazott a célnyelvi országba vagy a szüleivel, vagy szülei befizették az iskola által szervezett útra. 9 diáknak pedig más külföldi országban, ahol a tanult nyelv nem az adott ország lakói által beszélt nyelv, volt alkalma az idegen nyelvet kommunikáció során használni. Azok a szülők, akik munkájuk során is használják a nyelvet, megpróbálják gyermekeiket a munkahelyükön dolgozó anyanyelvi beszélőkkel összeismerkedtetni. Erről két résztvevő is beszámolt. Az egyik diáklányt idézzük, aki erről az alkalomról, mint legjobb nyelvtanulási élményéről számolt be. „Nyíregyházán voltunk, ahova anyuékat kiküldték munkaügyben, és én is mentem velük. Ott voltam a szállodában egyedül, és végül is volt egy kollégájuk, aki hozta a feleségét, de ők angolok voltak. A hölgyre voltam bízva, egész nap együtt voltunk, mentünk vásárolni, fürödni, és vele csak angolul tudtam beszélni” (D36).

Az idegen nyelvi motiváció szempontjából fontos a célnyelvi ország(ok) kultúrájának megismerése is, ami nemcsak úgy történhet, hogy a diákok külföldre utaznak vagy külföldiekkel beszélgetnek a hazájukban, hanem a család külföldön járt tagjai is közvetíthetnek attitűdöket az idegen nyelvű kultúrák felé, illetve megoszthatják a gyermekekkel azt a kulturális tapasztalatot, amit külföldön szereztek. Több résztvevő elmondta, hogy szülei meséltek a külföldi élményeiről, és ennek alapján még jobban megkedvelték az adott országot (pl. „Amikor kint volt anyukám, csinált videót és azokat a videókat nézegettük. Azon beszélgettek angolul, az tetszett” – D20). Előfordult az is, hogy a testvér számol be otthon arról, hogy mit hallott az idegen nyelvi beszélők életmódjáról, kultúrájáról a tanárától, és ő befolyásolta a nyelvtanuló attitűdjét. Erről az egyik résztvevő így számolt be: „A nővérem is szokott mesélni, hogy az angol tanár mit mesélt neki, vacsora közben szívom ezeket az információkat” (D20).

Végezetül a motiváció fenntartásában előfordul, hogy fontos szerepet kap a testvérek közötti versengés is. Egyik résztvevő azt mesélte el az interjúban, hogy nemcsak hogy elvárás a családjukban, hogy mindenki beszéljen idegen nyelveket, de ő fiatalabb testvérként szeretné megmutatni, hogy ő van olyan jó nyelvtanuló, mint a nővére, és ezért is fektet sok energiát a tanulásba: „Elsősorban a tanárnak akartam megfelelni mindenképpen. Ő tanította a nővéremet is és volt bennem a féltékenység, ezt tudja és mondja, hogy bezzeg a nővéred, és akkor csak azért is megtanulom. Akartam, hogy lássa, hogy vagyok olyan jó, mint a nővérem” (D20).

Összegzés

Kutatásunk egyik legfőbb eredménye az, hogy kvalitatív eljárásokkal alátámasztja azt a korábbi kvantitatív vizsgálatok során levont megállapítást, hogy a nyelvtanulásban a családi környezet nagyon fontos szerepet játszik. Mint az az interjúkból kiderült, a tanáraik által jó nyelvtanulónak tartott diákok motivációjának kialakításában és fenntartásában jelentős részt vállal a legtöbb család. A motiváció cselekvés utáni szakaszára, azaz a motiváció értékelő szerepére vonatkozóan nem tettek megállapítást a résztvevők, ezért ebben

valószínűleg kevésbé jelentős a milió szerepe, vagy még tart a nyelvtanulási folyamat és ezért nem beszéltek a diákok a motiváció ezen aspektusáról. Eredményeink azt mutatták, hogy többnyire a család dönti el, hogy milyen nyelvet fog tanulni a diák, és ezáltal részben meghatározza azt is, hogy mi a nyelvtanulás célja. A család értékeket közvetít a gyermek számára, ami segít a tanulónak megérteni a nyelvtanulás fontosságát. A szülők gyakran már egész fiatal korban megteremtik a lehetőséget arra, hogy gyermekük megismerkedjen az idegen nyelvekkel, és ezáltal is kedvet kapjon a tanuláshoz. Számos család magánórákkal, külföldi nyelvtanfolyamokkal és tanulási segédanyagok megvásárlásával hoz anyagi áldozatot azért, hogy gyermeke sikeres nyelvtanuló legyen, és még szívesebben foglalkozzon az idegen nyelvekkel. Ha szülő vagy testvér beszéli az adott nyelvet, szükség esetén segít a nyelvtanulás során felmerülő problémákban. A család gyakran közvetít direkt és indirekt módon attitűdöket, illetve kulturális információt a nyelvtanuló számára. Sok szülő fektet hangsúlyt arra, hogy gyermeke anyanyelvi beszélőkkel is találkozzon és valós, osztálytermen kívüli helyzetben használhassa az idegen nyelvet. Meglepő eredmény volt számunkra a testvérek jelentős motiváló szerepe. Az azonos nyelvet tanuló idősebb testvér gyakran nyújt segítséget, lehet vele az idegen nyelven beszélgetni és mesél arról, mit hall a célnyelvi kultúráról. Mint adataink mutatják, a más nyelvet tanuló testvér is felkeltheti a diák érdeklődését egy új idegen nyelv iránt.

Kutatásunk eredményei alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a család motiváló szerepei közül a legtöbb sajnos társadalmi és anyagi helyzettől függő. Nyilvánvaló, hogy a gyerekes családok kis része engedheti csak meg magának, hogy óvodai nyelvtanfolyamra, magánórákra, külföldi nyelvtanfolyamokra fizessen be és külföldre járjon nyaralni. Szűk az a szülői réteg is, akik idegen nyelveket beszélnek és segíteni tudnak a gyerekeiknek. Talán kevésbé határozza meg a társadalmi helyzet azt, hogy egy családnak milyen alkalmak nyílnak Magyarországon élő vagy megforduló külföldiekkel találkozni, és mennyire használják ki a lehetőséget arra, hogy gyermekük megismerkedhessen a tanult idegen nyelv beszélőivel. Vizsgálatunk azt mutatja, hogy számos előnye van annak, ha a családban élő gyermekek egy nyelvet tanulnak. Az idegen nyelvet tanító pedagógusok számára fontos lehet, hogy tisztában vannak azzal, hogy mi az, amit a család adott esetben megtehet a diák motivációjának kialakításáért, illetve fenntartásáért, és tanácsot adhat a szülőnek, hogyan használja ki a lehetőségeit. A pedagógus motiváló szerepe természetesen nagyon fontos, hiszen e nélkül a család motiváló ereje akár hatástalan is maradhat, és a tanár feladata azon diákok motiválása, akiknél a családi háttér nem nyújt támogatást (a tanári motivációs stratégiák tárháza olvasható *Dörnyei* (2001b) könyvében).

Vizsgálatunk természetesen nem ad általánosítható képet a szülők szerepéről, hiszen nem is ez volt a célja, hanem az, hogy megismertesse az olvasót azzal, hogyan látják maguk a diákok a család motiváló hatását. Kutatásunk hiányossága többek között az, hogy csak a diákok véleményére támaszkodott és a szülőket és tanárokat nem kérdeztük meg. Reméljük, hogy a más forrásokból származó jövőbeli adatok megerősítik majd az általunk leírt megállapításokat.

A családi környezet hatása az idegen nyelvi motivációra: egy kvalitatív módszerekkel történő kutatás tanulságai

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük *Nikolov Marianne* a cikkünk egy korábbi változatához fűzött megjegyzéseit. A cikk megírására az OTKA T047111 számú kutatás keretében került sor.

Irodalom

- Bukta Katalin és Nikolov Marianne (2002): Nyelvtanítás és hasznos nyelvtudás: Az angol mint idegen nyelv. In: Csapó Benő (szerk.): *Az iskolai műveltség*. Osiris, Budapest. 169–192.
- Csapó Benő (1998): *Az iskolai tudás*. Osiris, Budapest.
- Csapó Benő (2001): A nyelvtanulást és a nyelvtudást befolyásoló tényezők. *Iskolakultúra*, **11**. 8. sz. 25–35.
- Csapó, B. és Nikolov, M. (megjelenőben): The contribution of cognitive factors to the development of foreign language skills.
- Csizér, K. és Dörnyei, Z. (2005): The internal structure of language learning motivation and its relationship with language choice and learning effort. *Modern Language Journal*, **89**. 19–36.
- Cs. Czachesz Erzsébet és Radó Péter (2003): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: Halász Gábor és Lannert Judit (2003, szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Országos Közoktatási Intézet. Budapest. 349–376.
- Davis, K. A. (1995). Qualitative theory and methods in applied linguistics research. *TESOL Quarterly*, **29**. 427–453.
- Denzin, N. K. és Lincoln, Y. S. (1996, szerk.): *Handbook of qualitative research*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Dörnyei, Z. (2001a): *Teaching and researching motivation*. Longman, London.
- Dörnyei, Z. (2001b). *Motivational strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dörnyei, Z. és Csizér, K. (2005). The effects of intercultural contact and tourism on language attitudes and language learning motivation. *Journal of Language and Social Psychology*, **24**. 1–31.
- Dörnyei, Z., Csizér, K. és Németh, N. (2006). *Motivational dynamics, language attitudes and language globalisation: A Hungarian perspective*. Multilingual Matters, Clevedon.
- Dörnyei, Z. és Ottó, I. (1998). Motivation in action: A process model of L2 motivation. *Working Papers in Applied Linguistics (Thames Valley University, London)*, **4**. 43–69.
- Eccles, J. S., Wigfield, A. és Schiefele, A. (1998): Motivation to succeed. In: Damon, W. és Eisenberg, N. (szerk.): *Handbook of child psychology. 5th Edition, Vol. 3: Social, emotional and personality development*. John Wiley & Sons, New York. 1017–1095.
- Gardner, R. C. (1985). *Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation*. Edward Arnold, London.
- Gardner, R. C., Masgoret, A-M. és Tremblay, P. F. (1999): Home background characteristics and second language learning. *Journal of Language and Social Psychology*, **18**. 419–437.
- Halász Gábor és Lannert Judit (2003, szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2003*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Maykut, P. és Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research. A philosophic and practical guide*. The Falmer Press, London.
- Nikolov, M. (1999): „Why do you learn English?” „Because the teacher is short.” A study of Hungarian children’s foreign language motivation. *Language Teaching Research*, **3**. 33–56.

- Noels, K. (2001): New orientations in language learning motivation: Towards a model of intrinsic extrinsic, and integrative orientations and motivations. In: Dörnyei, Z. és Schmidt, R. (szerk): *Motivation and second language acquisition* (Technical Report #23, pp. 43–68). The University of Hawai'i, Second Language & Curriculum Center, Honolulu, HI.
- Schmitt, N. (2000): *Vocabulary in language teaching* Cambridge University Press, Cambridge.
- Williams, M. és Burden, L. R. (1997): *Psychology for language teachers*. Cambridge University Press, Cambridge.

ABSTRACT

JUDIT KORMOS AND KATA CSIZÉR: FAMILY EFFECTS ON THE MOTIVATION TO LEARN A FOREIGN LANGUAGE: LESSONS FROM A QUALITATIVE STUDY

It is undeniable that parents influence students' choice, as well as their learning, of a foreign language. Little is known, however, about how parents exert their influence the process of foreign language learning, i.e. how they help and motivate their child, or what role other family members, e.g. grandparents and siblings play. The study presented here aimed at identifying the role of family in foreign language learning, and, more specifically, in eliciting and maintaining motivation to learn a foreign language. Data were collected from interviews with 21 learners of English and 19 learners of German, all Hungarian students in grade 8. One of the most important results of the study is the support found with qualitative methods for claims established by former quantitative studies regarding the great importance of the family in language learning. Most families undertake a significant role in eliciting and maintaining students' motivation. It is mostly a family decision what language the child should learn, and thus the family partly defines the aim of language learning as well. The family presents values to children, helping them to understand the importance of language learning. Many parents aim to provide contact with native speakers and the opportunity to use the foreign language in real life, non-classroom situations.

Magyar Pedagógia, **105**. Number 1. 29–40. (2005)

Levelezési cím / Address for correspondence: Kormos Judit, H–1112 Budapest, Nagyszalonta u. 41., Csizér Kata, H–1025 Budapest, Batyu út 23.